

**ОНИРИЧНИЙ ХРОНОТОП РОМАНУ ВОЛОДИМИРА
ЄШКІЛЕВА «ІМПЕРАТОР ПОВЕНІ» ЯК ПРИКЛАД
ПОСТМОДЕРНОЇ ГРИ****Богдан СТРИЛЬЧИК,**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ (Україна)
bstrilchik@gmail.com**ONEIRIC CHRONOTOPE OF THE NOVEL «THE
EMPEROR OF FLOOD» BY VOLODYMYR YESHKILIEV
AS THE EXAMPLE OF A POSTMODERN GAME****Bohdan STRILCHYK,**

PreCarpathians National University

by Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk (Ukraine)

ORCID ID 0000-0001-6253-476X; Researcher ID J-8059-2017

Богдан Стрильчик. Оніричний хронотоп роману Володимира Ешкілева «Імператор наводнення» як образець постмодерної гри. В статті розглянуті теоретичний і практичний аспекти побудови вигаданих реальностей на оніричному базисі в романі Володимира Ешкілева «Імператор наводнення». Опираючись на психоаналітичні (Юнг), ідеологічні (Жижек) і власне літературознавчі (Бахтин) методи аналізу підсвідомості, експліцировані терміни: «оніричне», «оніричний хронотоп», «машина фікцій» і сформований комбінований підхід до розгляду оніричного масиву в тексті. Автор пропонує розглядати роман «Імператор наводнення» Володимира Ешкілева як постмодерну гру з барочною поетикою і дифференціювати безпосередньо оніричний хронотоп (локус «Опадло» і інші альтернативні світи) від сновиденського масиву, який стилізує текст. В статті визначені і декодовані головні архетипи і артефакти реальності, побудованої на бессвідомій фантазії, а також встановлено місце роману Володимира Ешкілева в дискурсі постмодерністської прози.

Ключові слова: хронотоп, онірика, постмодерн, мультивсесвіт, психоаналіз.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Мета-реалізм в українській прозі початку 2000-х років зумовлено впливом кількох факторів, один із яких – запізніле прагнення до уніфікації стилів та художніх методів у рамках так званої постмодерної парадигми мислення. Взятися за основу ідею гри як одного з визначальних елементів постмодерного фікшну¹, можемо говорити про різноманіття ігрових форм в українській прозі початку 2000-х. Одним з найбільш прогресивних авторів, який окреслив футуристично-фантастичний простір української літератури початку XXI століття, є Володимир Єшкілев.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Варто зауважити, що творчість автора досі не була предметом системного аналізу з погляду її оніричної природи. Критичні спроби визначити місце митця у літературному і соціокультурному контексті (огляди та рецензії Євгена Барана, Ігоря Бондаря-Терещенка, Володимира Качкана) не мали на меті охарактеризувати художній світ Єшкілева як органічне втілення у тексті оніричної фантазії. Літературознавчі розвідки визначали домінуючу прозу Єшкілева у контексті постмодерну (Р. Харчук) та езотерики (О. Гольник²), проте оніричний аспект залишався поза увагою критиків та науковців.

Оніричні явища на постмодерному етапі усе більше придатні для декодування саме у літературознавчому ключі (як текст, сукупність архетипів, герменевтичних

символів тощо). Із українських досліджень наведемо «Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини XIX-XX століть» Наталії Фенько, «Онірично-міфологічний дискурс прози Валерія Шевчука» Тетяни Жовновської, «Оніричний простір поезії Леопольда Стаффа та Львівсько-Варшавська філософська школа» Е. Циховської, «Сновидіння в поезії романтизму: часо-просторова специфіка» Наталі Мочернюк та ін.

Нещодавно розпочався новий етап зацікавленості сновидінською та галюциногенною тематикою у сучасній прозі, зумовлений природою тексту. Варто згадати хоча б розвідку «Оніричні елементи в новелістиці сучасних індіанських письменників США» Т. Лазаренко (2010) та «Онірична комунікація в контексті авторського стилю Любка Дереша» О. Кошелюк (2014). Це доводить думку про те, що дослідження оніричного хронотопу роману Володимира Єшкілева «Імператор повені» є дотепер актуальним.

Літературознавцям-онейрологам насамперед варто звертати увагу на прозу, у якій оніричні явища функціонують як органічна складова композиційної побудови (у контексті роману В. Єшкілева вони будуть створювати окрему онтологічну площину). Ставимо за мету охарактеризувати та декодувати оніричний хронотоп роману «Імператор повені» та довести, що про позасвідомий простір художнього світу цього тексту варто говорити як про поле розгортання постмодерної гри.

¹ Edwards B. «Theories of Play and Postmodern Fiction», *Comparative Literature and Cultural Studies*, London: Routledge, 1997, 328 p.

² Hol'nyk O.O. «Ezoterychny dyskurs prozy Volodymyra Yeshkilieva» [Esoteric discourse of Volodymyr Yeshkiliev's prose], *Naukovy visnyk Mykolaivs'koho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho*, 2015, Vol 2, P. 39–44.

Виклад основного матеріалу. Як зауважує Тамара Теперик, оніричний хронотоп («онейротоп») «... більш змістовне поняття у порівнянні зі сновидінням, так як в нього входить як саме сновидіння, так і всі художні деталі, які з ним пов'язані»³. Відштовхуючись від запропонованого визначення, онірична паралельна реальність вступає у комунікацію із основним текстом саме як онейротоп (у тексті номінований як «Опадло»): «Нарозвідні учень авви Макарія несамовільно поринув у сновидіння. / І Лихий жіночий голос промовив: / — Відкрий очі, Витискуваче»⁴. Головний герой твору Анемподест потрапляє у окреслений автором фікційний світ Опадло, знаходячись у станах, що вивільняють позасвідому фантазію – сновидінні, візійному трансі та стані неприємності.

Навіть самі персонажі Опадла, які зустрічаються на шляху героя, відповідаючи на його запитання щодо природи реальності, у яку останній потрапив, характеризують її як сновидіння: «/ — Де я? / — У явності, котра називається Опадло [...] / — Це сон? / — Можеш так вважати»⁵. Уривок демонструє ставлення населення вищої реальності (стосовно світу героя — Опорної Реальності) до розгортання часу і створення простору їх перебування. Герої знаходяться у суперпозиції стосовно хронотопу, що наштовхує на думку про постмодерністський прийом, який особливо широко використовується у театрі та кінематографі – «четверта стіна»⁶. Проте герої час від часу ламають не «екран», як це зазвичай відбувається, а саму структуру реальності, знаходячись у комунікації не лише між собою, але й між вимірами художніми та вимірами тексту та позатекстової дійсності.

Проте не тільки шлях входження до іншого, вигаданого простору, характеризує його як побудований на оніричній базі хронотоп. Описи реальності Опадло – карикатуризація української барокової дійсності, де зберігається дуальність Добра і Зла (у езотерико-філософських означеннях «Спонтанність» та «Напередвизначеність»), проте теоцентризм замінюється вульгарним антропоцентризмом із сексуальною символікою у архітектурі та еротоманією персонажів. Таким чином, простір Опорної Реальності із його замкненістю та релігійністю сублімується через свідомість Деміурга у формі реальності «Опадло» як площина для здійснення притаєних бажань, що наштовхує на думку про доцільність розгляду цього хронотопу у психоаналітичному ключі.

Проте слід зауважити, що мультвсесвіт художнього тексту передбачає і наявність інших світів (Гадокха, Вічна Візантія). Артефакти, що визначають їх реальність відомі нам лише фрагментарно, тому про природу альтернативних буттєвих форм у тексті не можемо говорити повністю. Натомість Опадло варто характеризувати не лише як оніричний хронотоп, а як часопростір, де

розгортається постмодерна гра.

Володимир Єшкілев створює особливий ефект іронії, поміщаючи персонажа у хронотоп, елементи якого є дублікатами однакових форм: «Анемподест... дійсно помітив вражаючу подібність скельних уламків уздовж дороги. Здавалося, той, хто носив гордий титул Деміурга цього світу, не завдав собі клопоту урізноманітнити його дрібне начиння, а змантачив принагідну мізерію за єдиним взірцем»⁷. Ця репетитивність вказує не на що інше, як намагання автора комунікувати із популярною культурою, де уже вкорінився «матричний» принцип побудови реальностей, за яким одна часопросторова субстанція слугує «машиною фікції» для іншої.

Славою Жижек зауважує «Якщо ви приберете з неї [реальності – Б.С.] символічні регуляторні фікції, ви втратите саму реальність»⁸. Машиною фікції назвемо особливу форму постмодерністської гри, яка під виглядом структурованих регуляторних артефактів простору маскує інтертекстуальну комунікацію та іронію. Основним артефактом оніричного хронотопу «Опадло» у тексті Єшкілева є «Картагенський Карнавал», що дає змогу говорити про міжтекстові зв'язки із літературознавчими студіями М.М. Бахтіна.

На таку думку наштовхує не лише форма (назва локації), а й зміст топосу – на Карнавалі постійно (безперервно) відбувається вистава «Мнемозавр», що виводить особливу форму народної свідомості у критично важливий елемент боротьби протилежностей (доречним буде згадати вчення Ніцше про «вічне повернення»). На бахтінський інтертекст вказує навіть сам опис часопросторових характеристик «Опадла»: «В Опадлі час тече інакше, ніж в Опорній реальності. Він тут, як це точніше сказати, м'якший і легше змінює свої властивості»⁹. Тут прослідковується майже пряме цитування визначення художнього часу за Бахтіним: «У літературно-художньому хронотопі відбувається злиття просторових і часових рис у осмисленому і конкретному цілому. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії»¹⁰.

Прив'язаність до історії та історії культури репрезентує «Мнемозавр» – вистава, що постійно повторює типовий літературний сюжет. До прикладу, Німа Розвідниця постійно грає у Катарактному театрі: «... Танцюристку Таїс, бактрійку Айшу, Жанну Гентську, Матаатарі, Лукрецію Невес, Цюй Лі, Вальмару де Совінар, Магалу Фрай... кожна жінку, котра танцює в обложеному ворогами Місті. Ми беремо сюжети для «Мнемозавра з репертуару чотирьох світів»¹¹.

Єшкілев демонструє комбінацію декількох постмодерних прийомів: колажування, іронії та інтертексту, адже натякає на хрестоматійну класифікацію Борхесом чотирьох циклів, де переплетені базові історії обложеного міста (Троя), повернення героя (Улісс), пошуку

³ Теперик Т.Ф. «Literaturnoe snovydenye: terminologicheskij aspekt» [Literary dream: the terminological aspect], *Literatura XX veka: ytohy u perspektivy yzucheniya. Materialy Piatykh Andreevskikh chtenij*, Moscow, 2007, P. 49.

⁴ Yeshkiliev V. Shliakh Bohomola. Imperator poveni: romany [Bohomol's way. The Emperor of flood], Kharkiv: Folio, 2014, P. 242–243.

⁵ Ibid., P. 244.

⁶ Fourth wall: [E-source], URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fourth_wall

⁷ Yeshkiliev V. op. cit., P. 244.

⁸ Zizek S. The Pervert's Guide to Cinema. Movie directed by Sophie Fiennes, 2006, Min.: 00:06:30-00:07:10

⁹ Yeshkiliev V. op. cit., P. 288.

¹⁰ Bakhtin M.M. «Formy vremeni i khronotopa v romane. Ocherky po istoricheskoj poetyke», *Voprosy literatury i estetyky*, Moscow, 1975, P. 234

¹¹ Yeshkiliev V. op. cit., P. 296.

(аргонавти) та самогубства Бога (євангеліє)¹². Типові сюжети, карикатуризовані через сублімаційне дзеркало, яке є своєрідним аналогом порталу та матеріальним втіленням «машини фікцій», становлять основу постмодерної гри.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можемо зробити висновок, що оніричний хронотоп роману Володимира Єшкілева «Імператор повені» комбінує в собі риси літературного (іронія, колаж, монтажність, карикатуризація) та кінематографічного («четверта стіна», мультиреальність) постмодернізму. Завдяки хронології роману, яка дозволяє авторові обіграти сновидіннєву поетику бароко, оніричний простір «Імператора повені» залишається важливим матеріалом для літературознавчого, психоаналітичного та ідеологічного дослідження. Авторська інтенція до створення множинних реальностей пов'язує сучасну українську літературу із американською масовою культурою, зокрема коміксною, а тому має бути розглянута більш детально у подальших літературознавчих та культурологічних студіях.

Strilchuk Bohdan. Oneiric chronotope of the novel «The Emperor of Flood» by Volodymyr Yeshkilev as the example of a postmodern game. The article observes theoretical and practical aspects of constructing oneiric-based fiction realities in the novel «Flood emperor» by Volodymyr Yeshkilev.

Relying on the contemporary literary studies about postmodern in Ukrainian literature (Kharchuk), oneiric discourse of contemporary prose (Lazarenko, Kosheluk) and Volodymyr Yeshkilev's creative method (Holnyk) we have offered a hypothesis of the necessity of studying the novel The Emperor of Flood in the context of oneiric analysis.

Analyzing subconscious phenomena with psychoanalytic (Jung) and ideological (Zizek) methods and literary analysis we have explicated the terms «oneiric», «oneiric chronotope», and

«fiction machine» and formed combinatory approach to oneiric layer of the text. The author suggests considering the novel as a postmodern game and differentiating oneiric chronotope itself («Opadlo» locus and other alternative worlds) from dream layer which stylizes the text.

The elements of postmodern stylisation were extracted from the whole oneiric layer of the novel. We have also made the analysis of the author's cinematographic style of «breaking the fourth wall» which is realized in Yeshkilev's almost direct quoting of literary (Bakhtin's statements about time and space in the novel are present in the text of The Emperor of Flood itself as ontological characteristics of the topos), theoretico-literary (Borges's idea of «4 main cycles» forms the ontology of the novel) and philosophical (Nietzsche's concept of the eternal return makes the main time-and-space law of the artistic world) ideas. In addition oneiric traits characteristic for the locus Opadlo that make object of direct psychoanalytical and ideological analysis have been defined.

The article defines and decrypts main archetypes and artefacts of the reality built on subconscious imagination, and locates Yeshkilev's novel in postmodern prose and fantasy discourse.

Key words: chronotope, onirics, postmodern, multiuniverse, psychoanalysis.

Богдан Стрільчик – аспірант кафедри української літератури філологічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Коло наукових інтересів: онірика, сучасна українська проза, психоаналіз, ідеологічний аналіз, постмодерна література.

Strilchuk Bohdan – postgraduate of the Department of Ukrainian Literature of SHEI «PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk». Research interests: oneiric, modern Ukrainian prose, psychoanalysis, ideological analysis, postmodern literature.

Received: 26.05.2017

Advance Access Published: June, 2017

© B. Strilchuk, 2017

¹² Borges H. Four stories: [E-source], URL: <http://www.serann.ru/text/chetyre-tsikla-9220>